

PANEVŽIO APSKRITIES
GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

*Medijų ir informacinio
raštingumo kompetencijų
tobulinimo metodų
integravimas edukacinėje
veikloje*

Parengė PAVB edukatorės
Laura Linkevičienė ir Neringa Antanaitienė
Panevėžys,
2023m.

TURINYS

1. Įvadas	2p.
2. MIRKT sritys.....	3p.
3. Informacijos paieškos įgūdžių ugdymas.....	4p.
4. Kritinio mąstymo ugdymas.....	5p.
5. Etiško ir saugaus informacijos naudojimo mokymas.....	7p.
6. Naudotų šaltinių sąrašas.....	9p.

ĮVADAS

Medijų ir informacinis raštingumas yra labai svarbus gebėjimas, kuris leidžia šių dienų žmonėms kritiškai ir kūrybiškai naudotis medijomis ir informacija, kad galėtų pasiekti savo tikslus ir būti demokratinės visuomenės dalis. Medijų ir informacinio raštingumo kompetencijos tobulinimas (MIRKT) apima ne tik techninius įgūdžius, bet ir žinias, požiūrį ir vertybes, susijusias su medijų ir informacijos vaidmeniu ir funkcijomis, turinio vertinimu ir kūrimu, komunikacijos etika ir pilietiškumu. MIRKT yra būtina sąlyga bandant užtikrint visiems vienodą prieigą prie informacijos ir žinių, laisvą, nepriklausomą žiniasklaidą ir informacijos sistemas. Tuo itin rūpinasi, pripažįsta ir skatina UNESCO bei kitos tarptautinės organizacijos.

MIRKT – neatsiejama nuo švietimo ir mokymosi visą gyvenimą. MIRKT turėtų būti integruotas į formalųjį, neformalųjį ir savaiminį ugdymą visų amžiaus ir socialinių grupių žmonėms. MIRKT kaip ir formalusis ar neformalusis ugdymas turėtų būti grindžiamas aktyviais ir įtraukiais mokymosi metodais, kurie skatintų mokinių ir mokytojų, edukatorių, bibliotekininkų bendradarbiavimą, refleksiją, kūrybiškumą ir kritinį mąstymą.

Siekiant didinti visuomenės medijų ir informacinį raštingumą, skatinti naujų šios srities iniciatyvų atsiradimą ir visuomenės dialogą, nuo 2012 metų UNESCO iniciatyva kasmet paskutinę spalio savaitę pradėta minėti Pasaulinė medijų ir informacinio raštingumo savaitė. Lietuvoje ją nuo 2022 metų organizuoja apskričių viešųjų bibliotekų asociacija. Bibliotekos yra vienos iš aktyviausių medijų savaitės partnerių, nes teikia ne tik informacijos ir medijų išteklius, bet ir mokymo, ir konsultavimo paslaugas. Ši savaitė apima įvairias veiklas, tokias kaip renginiai, paskaitos, diskusijos, mokymai, žaidimai, konkursai ir kt.

Ši metodinė priemonė – vienas iš būdų pagelbėti bibliotekų specialistams, organizuojantiems MIRKT veiklas. Pateikti praktinių ir teorinių patarimų, kaip integruoti MIRKT į edukacinę veiklą, pritaikant skirtingoms mokymosi situacijoms ir poreikiams.

MIRKT SRITYS

MIRKT apima tris svarbiausius su informacija susijusius gebėjimus:

- 1) ieškoti ir rasti;
- 2) kritiškai įvertinti;
- 3) saugiai ir etiškai naudoti.

Todėl ir MIRKT edukacinės veiklos turėtų apimti šias sritis:

- Informacijos paieškos įgūdžių ugdymas: šie metodai padeda žmonėms sužinoti, kaip rasti informaciją iš įvairių šaltinių, įskaitant knygas, straipsnius, tinklalapius, televiziją ir socialinę žiniasklaidą.
- Kritinis mąstymo ugdymas: šie metodai padeda žmonėms mokytis kritiškai vertinti informaciją, atpažinti informacinę netvarką, atkreipti dėmesį į šaltinius ir autoriaus tikslus.
- Saugaus ir etiško informacijos naudojimo įgūdžių mokymas: šie metodai padeda žmonėms išmokyti efektyviai naudoti informaciją, kad galėtų spręsti problemas, priimti sprendimus, kurti produktus, apsaugoti asmeninius duomenis.

INFORMACIJOS PAIEŠKOS ĮGŪDŽIŲ

UGDYMAS

Informacijos paieškos įgūdžiai padeda prisitaikyti prie sparčiai kintančios ir didelį informacijos srautą gaunančios visuomenės. Reikia gebėti efektyviai ieškoti, išmintingai pasirinkti ir naudoti informacija iš įvairių šaltinių bei priemonių, tokių kaip knygos, žurnalai, televizija, internetas ir pan. Bibliotekų edukacinėse veiklose informacijos paieškos įgūdžiams ugdyti gali būti pasitelkiami įvairūs metodai.

Metodas 1. „Informacijos paieškos ringas“. Mokiniai suskirstomi į komandas. Žaidimo vedėjas paskelbia klausimą arba galvosūkį, kurio atsakymą reikia rasti ieškant informacijos. Komanda, greičiau suradusi atsakymą, duoda ženklą vedėjui ir gauna teisę atsakyti pirma. Jei atsakymas teisingas, pelno taškų, jei ne – teisę atsakyti gauna kita komanda.

- Šis metodas leidžia ugdyti greitą ir tikslią informacijos paiešką, atranką ir vertinimą internetinėse paieškos sistemose.
- Rekomenduojama aptarti, kokius raktinius žodžius naudojo komandos ieškodamos atsakymų.

Metodas 2. „Informacijos aruodai“. Mokiniai turi pasirinkti vieną iš duotų temų, kuri jiems atrodo įdomi ir svarbi. Pasirinktai temai turi surasti informaciją iš skirtingų šaltinių, pvz., knygų, žurnalų, interneto, informacijos bazių, katalogų ir kt. Mokiniai rastą informaciją turi apdoroti ir pristatyti pranešimu, plakatu, prezentacija ar kt.

- Šis metodas ugdo mokinių informacijos paieškos, apdorojimo ir pateikimo įgūdžius.
- Rekomenduojama paprašyti mokinių sudaryti naudotų šaltinių sąrašą ir po pristatymo jį aptarti.

Metodas 3. „Informacijos paieška ir diskusija“. Edukatorius suskirsto dalyvius į dvi komandas ir paskelbia kontraversišką klausimą aktualia tema (pvz., klimato kaita, imigracija, lyčių lygybė ir kt.). Vieni yra neigiantieji, o kiti – teigiantieji. Dalyviai turi rasti ir naudoti informaciją, pagrindžiančią jų poziciją. Vėliau surengiama diskusija, išklausomi abiejų pusių argumentai.

- Po diskusijos naudinga aptarti, kurią pusę argumentuojančios medžiagos yra daugiau, kurios šaltiniai patikimesni.
- Šis metodas mokiniams parodo, kad galima rasti informacijos skirtingiems požiūriams, pozicijoms paremti.

Metodas 4. „Medijų įvairovė“. Dalyviai pirmiausia supažindinami su medijų įvairove, tada suskirstomi grupėmis ir pakviečiami į redakcijos susirinkimą. Jame nusprendžiama, kokia tema naujienų agentūra kurs medijų turinį. Išsirinkusios temą komandos imasi ieškoti patikimos informacijos ir ja remdamosi kuria priskirtos medijos turinį:

- „Facebook“ įrašą;
- „TikTok“ filmuką;
- „Instagram“ įrašą;

„Youtube” vaizdo įrašą;
Televizijos reportažą;
radijo reportažą;
laikraščio/žurnalo straipsnį.

- Šis metodas supažindina dalyvius su medijų įvairove ir jų specifika, ugdo dalyvių medijų raštingumą, kūrybingumą.
- Rekomenduojama aptarti kaip medijų kanalai daro įtaką informacijos pateikimui.

KRITINIO MĄSTYMO UGDYMAS

Šis svarbus ir naudingas gebėjimas padeda mums kritiškai vertinti informaciją, argumentus ir problemų sprendimus. Kritinio mąstymo metodus galima pritaikyti edukacijose, kad ugdytume mąstymą, kūrybiškumą ir kritinę refleksiją. Pavyzdžiai:

Metodas 1. „Skaitymas ieškant teksto patikimumo įrodymų“. Mokiniai prieš skaitymą supažindinami, kas rodo, kad tekstas yra patikimas. Paskui analizuoja gautus tekstus, čia išsakytus teiginius, ieško faktų, juos patvirtinančių arba paneigiančių, galiausiai aptaria savo argumentus grupėse.

- Šis metodas moko atidžiai ir sąmoningai skaityti, analizuoti tekstus, kritiškai įvertinti, patikrinti, susidaryti bei pagrįsti savo nuomonę.

Metodas 2. „Detektyvai“. Dalyviai pirmiausia supažindinami su dažniausiai pasitaikančiais informaciniais ir skaitmeniniais nusižengimais (dezinformacija, misinformacija, malinformacija, propaganda, manipuliacija, asmens duomenų vagyste), jų bruožais. Išsiaiškinus sąvokas dalyviai gauna tekstus, kuriuose yra tokių nusižengimų. Dalyviai analizuoja tekstus, situacijas, ieško bruožų ir taip bando išsiaiškinti, koks nusižengimas pastebimas jų gautame tekste.

- Tai metodas, padedantis dalyviams atpažinti informacinius nusižengimus.

Metodas 3. „Faktas ar nuomonė“. Pirmiausia dalyviai supažindinami, kas yra faktas ir nuomonė. Išsiaiškinus, kuo abu skiriasi, gauna po plakatą, kuriame pateikiami faktų ir nuomonių teiginiai. Svarbu parinkti teiginius, kad būtų aiškūs, įdomūs ir provokuotų diskusiją. Dalyviai turi išsiaiškinti, kur faktai, o kur nuomonės. Pristatydami savo plakatus turi paaiškinti, kokiais kriterijais, įrodymais, argumentais rėmėsi nustatydami – faktas ar nuomonė. Kiti dalyviai turi pasakyti, sutinka ar ne su pristatymais ir kodėl.

- Metodas moko skirti faktus nuo nuomonių, kritiškai vertinti medijų ir informacijos teikėjų interesus ir etiką, atsakingai reikšti savo požiūrį ir argumentus.

Metodas 4. „(NE)tikri vaizdai“. Pirmiausia dalyviams pateikiama patarimų, kaip atpažinti dirbtinio intelekto (DI) sukurtus, redaguotus vaizdus ir video. Tuomet jie suskirstomi grupėmis ir pakviečiami susirungti trumpame žaidime, kuriame rodomi paveikslėliai, nuotraukos arba videomedžiaga, o dalyvių užduotis – atpažinti, tai tikra ar suklastota, redaguota.

- Šis metodas lavina pastabumą ir gebėjimą kritiškai vertinti bei atpažinti dirbtinai sukurtus vaizdus, videomedžiagą.

Metodas 5. „Botai ir troliai“. Dalyviai išsitraukia vaidmenis:

1. naujienos autorius – išrenka naujieną, temą, kuria bus diskutuojama;
2. interneto inspekcija – gauda trolius ir botus;
3. botas – netikras vartotojas, siekiantis dirbtinai sukelti naujienos žinomumą;
4. trolis – siekia sukiršinti komentatorius;
5. komentatorius – paprastas žmogus, reiškiantis savo nuomonę;
6. hakeris – gali slapta nužiūrėti, kas yra botai ir troliai, bet negali tiesiogiai pasakyti, tik daryti įtaką balsavimui.

Žaidimo vedėjas paskelbia, kad dingio internetas (visi užsimerkia). Tada papasakoja, kad nedelsiant pradėti interneto tvarkymo darbai ir prijungtas pirmas vartotojas – naujienos autorius (šis atsimerkia). Vedėjas ant stalo padeda 4-5 naujienų korteles ir paprašo žvilgsniu ar pirštais parodyti, kokią naujieną/temą nori paskelbti, tuomet prisijungia botai, kurie susipažįsta su naujienos autoriumi ir stengsis jį ginti bei dirbtinai kelti naujienos žinomumą. Tuomet naujienos autorius ir botai atjungiami, prisijungia (atsimerkia) troliai, tarpusavyje žvilgsniu susitaria, kuriam iš visų esančiųjų ruošiasi kenkti. Išsirinkę atsijungia. Po trolių atgyja interneto inspekcija ir parodo, kas, jų manymu, galėtų būti trolis arba botas. Vedėjas įsimena spėjimą. Tuomet jau prie interneto prijungiami visi. Vedėjas paskelbia, kad vienas iš čia esančiųjų, kol buvo interneto trikdžių, tuo pasinaudojo, prisijungė pirmas ir paskelbė naujieną (pvz.: „Klimato kaita tokia stipri, kad tikėtina, jog po 30 metų visą sausumą užlies vanduo“) bei pasisamdė botų. Taip pat trikdžiais pasinaudojo ir troliai – susikūrė netikras paskyras ir ruošiasi pakenkti vienam komentatoriui. Interneto inspekcija patikrino, jai pavyko/nepavyko atpažinti vieną botą/trolį.

Išklausę įžangą dalyviai diskutuoja išrinkta tema. Diskutuodami vienas kitą stebi, atsako, komentuoja. Visų bendras tikslas – atpažinti botą ar trolį ir užblokuoti, kad internetas būtų švaresnis. Po tam tikro laiko vedėjas paskelbia balsavimą – dalyviai nusprendžia, kieno paskyrą užblokuoti.

- Jei užblokavo trolio ar boto paskyrą, puiku, visi turi švaresnį internetą.
 - Jei užblokavo paprasto komentatoriaus paskyrą, nukenčia nekaltas žmogus.
 - Jei užblokavo inspekcijos paskyrą, neteko patikrą atliekančios tarnybos.
 - Jei užblokavo naujienų skelbėjo paskyrą, naujiena dingsta iš interneto, žaidimas pradedamas iš naujo.
- Šis metodas supažindina ir leidžia dalyviams praktiškai išbandyti, kaip veikia botai ir troliai.
 - Prieš veiklą rekomenduojama kartu su dalyviais prisiminti, kas yra trolis ir botas.

ETIŠKO IR SAUGAUS INFORMACIJOS NAUDOJIMO MOKYMAS

Etiško ir saugaus informacijos naudojimo mokymo metodais ugdomas mokinių gebėjimas apsaugoti savo duomenis, privatumą, psichologinę sveikatą, kitų asmenų informaciją bei intelektinę nuosavybę naudoti etiškai ir teisėtai, mokytis ir bendrauti naudojant skaitmenines priemones.

Metodas 1. „Saviraiškos laisvė medijose“. Su mokiniais aptariama, kaip informacija apie save, kurią keliame į viešąją erdvę, formuoja mūsų įvaizdį ir reputaciją. Po to dalyviams parodomos kelios specialiai sukurtos socialinės paskyros (gali būti ekrane, gali būti spausdintu variantu) ir duodama užduotis aprašyti, koks žmogus jiems atrodo apžiūrėjus jo profilį.

- Šis metodas kviečia susimąstyti apie savo saugumą ir įvaizdį viešojoje erdvėje.
- Galima paprašyti dalyvius įsivaizduoti, kad yra, pvz., darbdavys ir pagalvoti, ar priimtų į darbą.
- Keli „Facebook“ profilio šablonai:
<https://www.pinterest.com/pin/14707136278191058/>
<https://www.pinterest.com/pin/777574691923856706/>
<https://www.pinterest.com/pin/623185667209663911/>

Metodas 2. „Autoriaus teisės“. Pirmiausia pristatoma, kas yra autorių teisės, kodėl taip svarbu jas apsaugoti. Dalyviai suskirstomi į komandas. Duodama žaidimo lenta su įvairių spalvų langeliais, atitinkančiais skirtingas autorių teisių temas (kūrinio apsauga, licencijavimas, citavimas, plagijavimas ir pan.). Langeliams sukurti kortelių rinkiniai, kuriuose yra klausimai, užduotys ar situacijos, susijusios su kiekviena tema. Kortelės turi būti tos pačios spalvos kaip langeliai žaidimo lentoje. Komandos išsirenka po figūrėlę. Išmesdami kauliuką dalyviai perkelia savo figūrėlę tiek langelių, kiek parodė kauliukas. Jei figūrėlė nukeliavo ant spalvoto langelio, paima tos pačios spalvos kortelę ir garsiai perskaito užrašą. Jei figūrėlė nukeliavo ant balto langelio, nedaro nieko. Komandos nariai atsako į klausimą, atlieka užduotį arba įvertina situaciją pagal kortelėje esantį tekstą. Jei atsakymas teisingas, užduotis atlikta, situacija tinkamai išspręsta, komanda gauna taškų (ar žetonų), priklausomai nuo kortelės sudėtingumo. Jei atsakymas neteisingas, užduotis neįvykdyta, situacija netinkamai išspręsta – praranda taškų (ar žetonų) arba perduoda ėjimą kitai komandai. Žaidimas baigiasi, kai viena komanda pasiekia finišą. Nugalėtojas paskelbiamas pagal surinktų taškų/žetonų skaičių.

- Šis metodas padeda labiau įsisavinti, kas yra autorinės teisės, kaip saugoma kūrėjų intelektinė nuosavybė ir kaip jos nepažeisti, gerbti kitų kūrinius ir nesinaudoti be leidimo arba atlygio.

Metodas 3. „Informacijos perteklius ir informacinė higiena“. Pirmiausia dalyviai supažindinami, kas yra informacijos perteklius, informacinė higiena. Dalyviai suskirstomi į komandas. Kiekviena gauna asmens nuotrauką ir aprašymą, pluoštą įvairių antraščių, skelbimų, reklamų. Komandų užduotis – atrinkti būtent tam žmogui aktualią informaciją, pristatyti tai visiems kitiems. Dalyviai kviečiami diskutuoti, kodėl mano, kad tai aktualu tam žmogui.

Paskui dalyviams duodamos kortelės, čia sužymėtos 24 valandos. Jos suskirstytos į tris dalis: miego, laisvalaikio, darbo (pamokos, popamokinė veikla). Dalyvių užduotis – kortelėje esančioje laiko juostoje pažymėti savo gyvenimo ritmą (kada ką veikia ir kiek užtrunka).

Kita užduotis – kiekvienam atsidaryti programėlę „Skaitmeninis balansas“ (ar kitu pavadinimu) savo telefone ir pasižiūrėti, kiek laiko pastarosiomis dienomis praleido prie ekranų. Po šios dalies rekomenduojama iškelti klausimą: „Kieno (miego, laisvalaikio, darbo) sąskaita tiek valandų praleidžiate prie ekranų ir kaip jaučiatės žinodami, kad jas galėjote skirti kitiems, naudingesniems dalykams?“.

- Šis metodas padeda išvengti klaidinančios, neteisingos ar žalingos informacijos, kuri gali sukelti stresą, nerimą. Taip pat moko tinkamai paskirstyti laiką, susikonsultuoti į asmeninę gerovę, įvertinti gaunamos informacijos naudą. Suvokti, kad informacijos perteklius – būklė, kai žmogus gauna daugiau informacijos nei gali efektyviai apdoroti, suvokti ir panaudoti.

Metodas 4. „Medijų dienoraštis“. Dalyviai ar jų grupės gauna tekstus, antraštes, vaizdus iš interneto, laikraščius. Analizuoja gautą medžiagą ir fiksuoja, kokius jausmus, emocijas kelia tekstai, vaizdai. Paskui diskutuoja, kuria strategijas, kaip, kiek ir kodėl reikėtų mažinti medijų poveikį mūsų psichologinei sveikatai.

- Šis metodas moko kritiškai vertinti savo medijų vartojimą ir jo padarinius.

NAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. DIGIRES asociacija *Medijų raštingumo ir kritinio mąstymo ugdymo vadovas darbui su grupe*. Baltijos skaitmeninio atsparumo tyrimų centras, Lietuva, 2022. Prieiga per internetą: file:///E:/User%20files/Downloads/Metodologinis_leidinys.pdf
2. Internetinis puslapis *Mirkt.bibliotekavisiems.lt*. Prieiga per internetą: <https://mirkt.bibliotekavisiems.lt/>
3. Jessica Miller *Mokyti faktą prieš nuomonę*. Prieiga per internetą: <https://www.storyboardthat.com/lt/articles/e/faktas-ir-nuomon%C4%97>
4. Leidinys *Medijų ir informacinio ir informacinio raštingumo kompetencijų ugdymo programa Akademikai*. 2022 m.
5. Metodinė priemonė *Medijų ir informacinio raštingumo ugdymas „Ugdymo metodai“*. Prieiga per internetą: [file:///E:/User%20files/Downloads/00%20ugdymo%20metodai%20\(1\).pdf](file:///E:/User%20files/Downloads/00%20ugdymo%20metodai%20(1).pdf)
6. Nuotolinis medijų raštingumo kursas *Very verified*. Prieiga per internetą: <https://veryverified.eu/>
7. Sylvia Braesel Thorsten Karg *Medijų ir informacinis raštingumas. Praktinis mokymo vadovas. „DW AKADEMIE“*, 2018 m. Prieiga per internetą: <file:///E:/User%20files/Downloads/Medij%C5%B3%20ir%20informacinis%20ra%C5%A1tingumas.%20Praktinis%20mokymo%20vadovas..pdf>
8. Socialinės žiniasklaidos iniciatyva *MIL CLICKS MIL bendraamžių švietimas skaitmeninėse erdvėse*. Prieiga per internetą: <https://www.unesco.org/en/media-information-literacy/mil-clicks>
9. Ugdymo plėtotės centras *Medijų ir informacinio raštingumo ugdymo metodinė medžiaga*. Spaudai rengė faux.lt, 2015 m. Prieiga per internetą: file:///E:/User%20files/Downloads/medijurastingumaslt_leidinys.pdf
10. *Žmogaus teisių gidas*. Prieiga per internetą: <https://www.zmogusteisiugidas.lt/lt/temos/saviraiskos-ir-ziniasklaidos-laisve/saviraiskos-laisve/smeiztas/skirtumas-tarp-fakto-ir-nuomones>